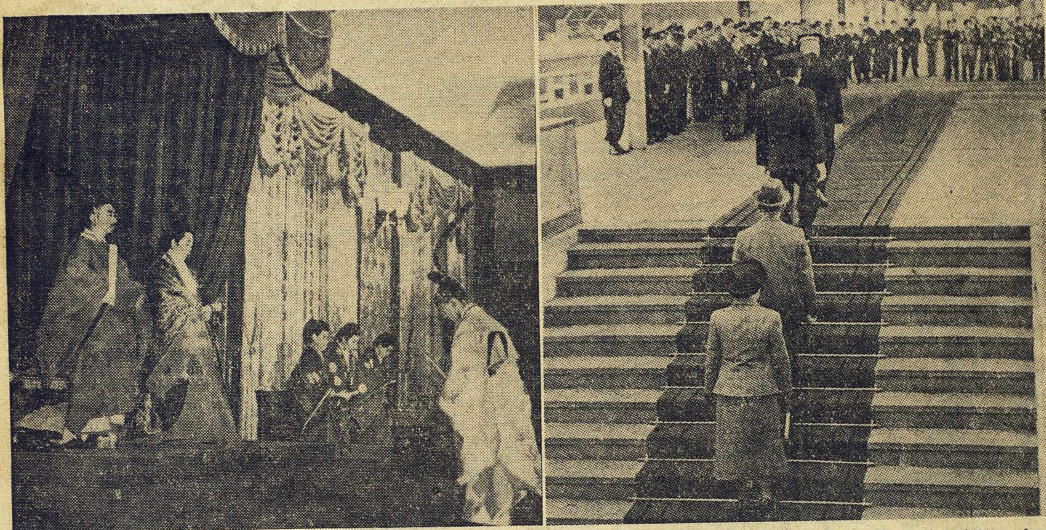

22/6

6

JAPANS "SJÄL":

DEN HIMMELSKE KEJSAREN

50-talets kejsardöme i två kostymeringar: till vänster mottar kejsaren och kejsarinnan sin son prins Akibitos byllning i samband med att han förklaras myndig, till höger vandrar de uppför trappan i en järnvägsstation i Tokyo.

"DEN HELIGA TRONEN upprättades då himlen och jorden åtskildes. Kejsaren har nedstigit från himmelen, gudomlig och helig." Så framställer furst Ito, den ryktbaraste av Meijitidens statsmän, ursprunget till kejsarens ställning i sin kommentar till 1889 års författning. Han utgick från den berättelse om gudarna och skapelsen som efter muntlig tradition sammanställdes i skilda skrifter på 700-talet. Denna i kejsardyrkan kulminerade i *Gudasaga* blev under den följande tiden överskuggad av buddistiska och andra religiösa föreställningar, men torde ha bevarats som en folketro av betydelse för kejsarens position. Omkring år 1800 aktualiserades kejsarmyten i en rad ideologiska arbeten; med Meijirestaurationen blev den införd i skolorna och undervisningen av de värn-

pliktiga och blev i stigande grad och under alltmera systematisk tillskyndan från myndigheternas sida ett slags statsreligion, en överreligion, som alla, även bud-dister och kristna, småningom accepterade. Vid krigsutbrottet 1939 var över 100.000 tempel med omkring 17.000 präster (ofta pensionerade officerare) anvisade utslutande för denna kult, stats-shinto. Själva kulthandlingarna, ägnade kejsaren, de *Odas*, särskilt de i krig fallnas andar och fosterlandet, var utomordentligt enkla: böner, predikningar eller föredrag, en del symboliska gester. Kejsardyrkan förknippades så nära med förkunnelse om ras, nationell mission och nationell moral att den praktiskt taget kan identifieras med japansk nationalism. År 1937 utgav regeringen under medverkan av framstående vetenskapsmän och

för oss, skriver exempelvis den kristne Nitobe, "himmels personlige representant på jorden".

Tror då folk, har de under senare tid trott på kejsarens gudomliga ursprung? Många förvånar sig över denna möjlighet; att kejsarmyten kan tas på allvar, skriver Holtom, amerikansk baptist och berömd shintoforskare, visar att människor kan läras att goda vilka konstigheter som helst. Skillnaden i rimlighet eller orimlighet mellan den japanska gudasagan och den kristna läran om en Guds son, född för omkring 2.000 år sedan för att återlösa mänskligheten genom lidande och död, är dock inte lätt att se. Och det är klart att vid sidan av dem som tror, i mera ordinär mening, finns i Japan som på andra håll folk som halvtro, som inte bryr sig om saken, som låtsas tro, som kommer ifrån det hela genom att tala om symboler eller som sopar bort sanningsfrågan genom en vippa pragmatism. "Även ett strömmingshuvud är något, om man tror på det", lyder ett gärna citerat japanskt ordspråk. Det obestämde ordet "kami" är för övrigt tjänligt då det gäller att glida från tro på det absurda till erkännande av det självklara och banala.

De många japaner som jag frågat om de eller deras bekanta trott eller tror på kejsarens gudomlighet har genomgående svarat nej; "jag har aldrig träffat någon som tror på dessa underligheter"; är ett vanligt svar. Men mina sagesmän skulle säkert inte ha vågat svara så för femton eller tjugu år sedan. Till svaret lägges förstärkt nog ofta en erinran om att kejsarkulten varit en ingrediens i nationalismen, att den, liksom andra religiösa föreställningar, av icke-troende ansetts vara en god stimulans för folket och att sannolikt enklare folk, främst bönder, trott — i ordets egentliga mening — på kejsarens gudom. I demokratiska monarkier talas det ofta om konung och fosterland som om det vore en och samma sak, säger ett av mina intervjuobjekt; skillnaden mellan er och oss är att vi drivit tanken med sådan våldsamt att man märker dess tokighet.

"Kokutai No Hongi" och andra liknande aktstycken identifierar gudarna, kejsaren och den japanska nationen. Himlen gav, yttrade minister Hiranuma vid dynastins 2600-årsjubileum 11 februari 1941 (på grund av många utbyten av arvingar och adoptioner ett jubileum av exceptionell falskhet), kejsarfamiljen väldet över Japan. "Dynastierna i andra länder har byggts upp av människor... medan Japan har en helig tron. Det

kejsarliga styret i Japan är av himmelskt ursprung." Till det gudomliga rättfärdigandet sluter sig emellertid ett historiskt och moraliskt. Kejsaren har vårdat sig om sina undersåtar som en far om sina barn, han har sett till att yrken och näringar utvecklats, att människorna fått mat och kläder. Folket är därför skyldigt honom oändlig tacksamhet. Trohet mot kejsaren är den första plikten, att dö för honom en ära. Den ödmjukhet inför kejsaren som är ledmotivet kommer kanske klarast fram i de många konstlösa treradsdikter (av vilka kejsar Meiji lär ha skrivit 30.000) som citeras i "Kokutai":

*Ack, om jag kunde dö
under kejsarens fana
fast jag ej är förtjänt av ett namn.*

*Jag prisar mina föräldrar
som gav mig livet
så att jag får tjäna kejsaren.*

Det japanska folket och kejsaren bildar en enhet. Från denna sats går man på ideologers vanliga vis över till fördömande av allt som bryter mot enigheten. Var och en skall vara nöjd med sin lott, skilda grupper och klasser måste leva i harmoni och gemenskap. "Japan står högt över andra stater, och dess folk är överlägset andra nationer." Denna överlägsenhet grundar sig emellertid främst på en hjärtats renhet,

skolmän en bok, "Kokutai No Hongi" (ungefär "Japans nationella idé"), där alla de väsentliga doktrinerna sammanfattades; boken, som spreds i mer än två miljoner exemplar, översattes efter kriget till engelska och är den centrala källan för förstående av den japanska "myten" sådan den gestaltades i ett skede av upphetsad nationalism.

Gudasagan finns inte skäl att närmare gå in på. Det väsentliga är att skapandet av Japan framstår som gudarnas huvudbestyr och att kejsaren säges vara ättling av gudarna, närmast den vid skapelsen särskilt verksamma solgudinnan. "Lika länge som himmel och jord skall den kejsarliga tron bestå." Kejsaren blir genom sin härkomst gudomlig; hans välde över Japan — kanske över hela världen — är ett moment i den gudomliga världsordningen.

Redan på denna punkt uppstår emellertid frågan om de övliga engelska översättningarna riktigt återger den japanska tankegången. Det har sagts — för att stanna blott vid ett huvudproblem — att det ord, "kami", som brukar översättas med "gud", i själva verket betyder något annat och mindre; "kami" är blott "något högre" eller möjligen ungefär detsamma som "mana", det ord med vilket religionshistorien brukar beteckna den mystiska kraft som föreställes i skilda religioner. Jag skall naturligtvis inte ta upp denna av shintoforskarna diskuterade fråga. Vad även en lekman kan fastslå är emellertid att ordet "kami" i dessa sammanhang brukas på ett sådant sätt att "gud" eller "gudomlig" ter sig som den närmaste motsvarigheten. Det är naturligt för i engelska kunniga japaner att på tal om kejsarföreställningarna uttrycka sig som vi gör i rent religiösa förbindelser. Kejsaren är

I det föregående har jag blott refererat officiella skrifter och uttalanden. Professorliga ideologer gick vida längre i vildhet. De förklarade exempelvis att "om det inte fanns någon kejsare, kunde ingen människa födas" och att "utan den japanske kejsaren skulle inga nationer i världen ha uppkommit, eftersom han är arvtagare till hela universums skapare — solgudinnan". Om en nation satte sig emot kejsaren, var det dennes plikt att framtvunga lydnad "liksom då en moder agar ett elakt barn" (Fujisawa).

En av ockupationsregeringens första åtgärder var att avskaffa statshinto; detta innebar främst att kejsardyrkan och vad därmed sammanhänger försvann från skolor undervisningen och att de åt shinto ägnade helgedomarna med deras präster inte fick stöd eller hjälp från statens sida. På nyåret 1946 tog kejsaren enligt general MacArthurs direktiv avstånd från tron på sin egen gudomlighet: "Banden mellan oss och vårt folk har alltid grundats på ömsesidigt förtroende och ömsesidig tillgivenhet. De har inte varit beroende endast av legender och myter. De är inte bestämda av den falska föreställningen att kejsaren är gudomlig och att det japanska folket är överlägset andra nationer och kallat att styra världen." Deklarationen var visserligen både osann och oklar, men den utgjorde dock ett underkännande av äldre uppfattningar och anspråk. I 1946 års författning framställdes kejsaren

vars uttryck är trohet, självupoffring och enighet. Japanerna har visat stor, kanske alltför stor benägenhet att efterbilda andra folk, men de kan genom att hålla fast vid och utveckla det sant japanska skapa något högre än andra, en syntes krönt av nationell känsla. Det väsentliga är att avvisa den västerländska intellektualismen, som för med sig materialism, individualism, liberalism, socialism och kommunism. Även de totalitära systemen i Västerlandet är på grund av sin rationella och konstruktiva karaktär det intuitiva Japan främmande. "Folket måste mer än någonsin skapa och utveckla ett nytt Japan genom sin oföränderliga nationella idé och mer än någonsin skydda och stärka den kejsarliga tronen, som skall bestå lika länge som himmelen och jorden. Detta är vår mission." Så slutar "Kokutai", som i fortfarande överträffar även fascism och nationalsocialism. Att den företer en del likheter med de nationalistiska doktrinerna i Europa är emellertid uppenbart; den mest markerade skillnaden är att kejsaren snarast framstår som en gud att dyrka och offra sig för, medan Hitler och Mussolini skildrades som aktiva ledare.

Också den expansionistiska ideologin anknöt till gudasagan. I denna finns några satsar om att enligt gudarnas önskan hela världen skall bli "en familj" och leva "under samma tak". Med hänvisningar till denna tanke framställdes de japanska erövringarna som verk i fredens och världsenhetens tjänst; det gällde att förverkliga de idéer som gudarna helgat. På detta sätt utformades, visserligen i mycket mindre omfattning än i nazism och kommunism, ett slags diplomatiskt dubbelspråk; med fred kunde man exempelvis mena fred i vanlig enkel mening likväl som krig för att bringa världen eller delar av den under japanskt välde. "Att hävda rättvisan och göra världen till en enda familj är det stora bud som vi mottagit från våra kejsarliga förfäder och som vi natt och dag verkar för" (kejsaren 1940). "Principen om hela världen under samma tak förkroppsligas av kejsardömet. Det innebär att kejsarens gränslösa dygder skall råda i hela världen" (premiärministern amiral Yonai 1940). "Japans handlingar under kejsaren har undantagslöst grundats på principen om internationellt broderskap" (premiärministern general Kuniaki, januari 1945).

såsom blott en symbol för staten, och hans maktlöshet framhävdes med större skärpa än i någon annan parlamentarisk-demokratisk författning.

I vad mån kejsardyrkan fortfarande är av betydelse inom vissa folkgrupper hör till de frågor som diskuteras i det nya Japan. En regeringskommentar till 1946 års författning betonar att det japanska folkets tillgivenhet för kejsaren är obruten och att denna känsla är en väsentlig del av "den japanska idén"; men samtidigt slår man fast att kejsarens ställning är en helt annan än tidigare. De helgedomar som i privat regi fortfarande har kejsardyrkan som en huvuduppgift har efter ockupationstiden ökat i antal och fått flera besökare, men åtskilligt tyder på att detta har föga med kejsardyrkan att göra: shintotemplen hör i detta på sevärdheter och nöjen fattiga land till turistattraktionerna, och deras lockelse förstärkes av att prästerna för att hålla rörelsen gående ordnar danser och upptåg av skilda slag. Allt tyder dock på att kejsardömet har stöd av en överväldigande majoritet och att kejsaren — som i motsats till Västerterns karriärhungeriga monarker lever i förnäm avskildhet — är omgiven av större och mera irrationellt grundad respekt än andra statschefer.

Inom den japanska högern är det särskilt vanligt att man framhåller sin vördnad för kejsardö-

met, och många önskar en revision av 1946 års författning i "kejsarvänlig" riktning; de betygar emellertid tillika att de respekterar demokratin och inte har någon tanke på att återvända till det gamla systemet. Flera av kejsardyrkans och nationalismens mest extrema ideologer är fortfarande verksamma som författare, så den nyss nämnde Fujisawa och hans något mindre bisarre kamrat Yasuoka. I sina skrifter och vid samtal klargör dessa gamla reaktionärer att de väl följer de antidemokratiska och antirationalistiska rörelserna i Västerlandet; jämte Hegel, Carlyle, Nietzsche och Treitschke åberopar de nu också Ortega y Gasset, Toynebe och Heidegger. Men de har blivit en smula rimligare; kejsardyrkan har tonats ned, demokrati har blivit ett honnörord — om också konsigt använt —, USA och England behandlas med välvilja, och antikommunismen är huvudsaken. Och trots den ökade rimligheten betraktas dessa herrar, som en gång var nationalismens trumpetare, även av konservativa intellektuella med överlägsenhet och förakt; de anses i närvarande läge överskrida gränsen mellan ideologisk passion och enkel, hederlig galenskap.

HERBERT TINGSTEN

I Herbert Tingstens serie om Japan har förut på kultursidan publicerats tre historiska artiklar (7, 9 och 12 juni) och två artiklar om Japans "sjö" (17 och 19 juni).